

колоній. Застосування на нових територіях технічних досягнень митрополії сприяли їх господарському розвитку, а місцева «золота лихоманка» лише посилила їх економічну міць і сприяла утвердженню ідеї самоврядування. Стрімке ж розширення Британської імперії в середині XIX ст. створювало загрозу для її подальшого існування та спричинило трансформаційні процеси. Результатом стало отримання окремими колоніями статусу домініонів, серед яких був і Австралійський Союз.

Анастасія Шайда (Тернопіль) **КІНЕЦЬ ІМПЕРІЇ ГАБСБУРГІВ: ЯК ЗАНЕПАД ОДНІЄЇ ДЕРЖАВИ ЗМІНИВ КАРТУ ЄВРОПИ**

Кінець Австро-Угорської імперії, або імперії Габсбургів, став однією з найважливіших подій початку XX ст., яка докорінно змінила політичну карту Європи. Ця держава, що протягом століть була опорою стабільності у Центральній Європі, зникла після Першої світової війни, поступившись місцем новим національним державам. Розпад Габсбурзької монархії означав не лише кінець старої династичної системи, а й народження нової епохи — епохи національного самовизначення, політичних експериментів і численних конфліктів.

Австро-Угорська імперія створена внаслідок австро-угорського компромісу 1867 року, який перетворив колишню Австрійську імперію на дуалістичну монархію. Держава складалася з двох рівноправних частин — Австрії (Цислейтанії) та Угорщини (Транслейтанії), які мали власні парламенти, уряди, але спільного монарха — імператора Франца Йосифа I. Імперія об'єднувала величезну кількість народів — німців, угорців, чехів, словаків, поляків, українців (русинів), хорватів, сербів, румунів, італійців, словенців та інші етнічні групи. Така різноманітність робила імперію унікальною, але водночас дуже вразливою.

Протягом XIX ст. Габсбурги намагалися утримати єдність імперії завдяки централізованому управлінню, бюрократичному апарату та армії. Відень став не лише адміністративним, а й культурним центром усієї Центральної Європи. Проте національні рухи, які виникали у різних регіонах, поступово підірвали засади імперської єдності. Поширення ідей націоналізму, які прийшли до Центральної Європи після революцій 1848 року, призвело до того, що багато народів почали вимагати політичних прав, автономії або навіть незалежності.

Національне питання стало головною внутрішньою проблемою імперії. Німці та угорці, які становили політичну еліту, намагалися зберегти своє домінування, тоді як слов'янські народи — чехи, хорвати, словаки, українці — вимагали рівноправності. Особливо гострими були суперечності між угорцями та хорватами, а також між поляками й українцями у Галичині. Габсбурги іноді застосовували політику «балансування» між націями, надаючи обмежені поступки одним і стримуючи інші рухи. Така політика тимчасово зберігала стабільність, але не усувала глибинних протиріч.

Економічний розвиток імперії був також нерівномірним. Богемія, Моравія та Нижня Австрія стали індустріальними центрами, тоді як Галичина, Буковина, Трансильванія й Хорватія залишалися аграрними провінціями. Це створювало соціальну нерівність, спричиняло міграцію населення і зростання невдоволення периферійних регіонів. До того ж, після смерті імператора Франца Йосифа I у 1916 році імперія втратила символ єдності. Новий монарх Карл I намагався здійснити політичні реформи, але було вже запізно.

Початок Першої світової війни у 1914 році став для Австро-Угорщини вирішальним випробуванням. Вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда у

Сараєво, вчинене сербським націоналістом, стало приводом до конфлікту з Сербією, який швидко переріс у світову війну. Війна виявила усю слабкість багатонаціональної держави. Солдати різних національностей часто не відчували лояльності до імперії, а національні рухи почали активно шукати підтримки у країн Антанти. Чехословацький національний комітет у Парижі, Польська національна рада у Лозанні, українські політичні організації в еміграції — усі вони працювали над тим, щоб після війни створити власні держави.

До 1918 року ситуація в імперії стала катастрофічною. Поразки на фронтах, дефіцит продовольства, страйки, політична апатія та втома населення призвели до повного розпаду центральної влади. У жовтні 1918 року національні ради в різних регіонах почали проголошувати незалежність. У Празі виникла Чехословацька держава, у Загребі — Держава словенців, хорватів і сербів, у Кракові — польська влада, у Львові — Західноукраїнська Народна Республіка. 11 листопада імператор Карл I зрікся участі в управлінні, а 12 листопада у Відні проголосили Австрійську Республіку. Так завершилася історія багатовікової династії Габсбургів.

Розпад імперії Габсбургів суттєво змінив політичну карту Європи. На її уламках постали нові держави: Австрія, Угорщина, Чехословаччина, Польща, Королівство сербів, хорватів і словенців (пізніше Югославія), а також розширилися Румунія та Італія. Ці зміни були закріплені мирними договорами у Сен-Жермені, Тріаноні, Севрі та Версалі. Проте нові державні кордони часто не збігалися з етнічними межами. Мільйони людей опинилися в межах «чужих» держав: угорці в Румунії та Словаччині, німці в Чехословаччині, українці та білоруси в Польщі, хорвати й словенці в новому югославському королівстві. Це стало джерелом нових конфліктів, які не раз спалахували у міжвоєнний період.

Після розпаду імперії перед новими державами постало завдання побудови національних економік і демократичних інститутів. Проте брак політичного досвіду, економічні труднощі, наслідки війни і взаємні територіальні претензії ускладнювали цей процес. Угорщина пережила революцію та громадянську війну, Чехословаччина намагалася створити стабільну парламентську демократію, Польща боролася за кордони на сході, а Югославія — за єдність своїх народів. Усі ці процеси свідчили, що кінець імперії не означав завершення конфліктів, а радше їхню трансформацію у нових умовах.

З культурного погляду спадщина Габсбурзької імперії залишила глибокий слід. Багато її колишніх міст — Відень, Прага, Будапешт, Львів, Загреб — стали важливими центрами науки, освіти й мистецтва. Хоча політична єдність зникла, спільний культурний простір певною мірою зберігався. Габсбурзька модель мультикультурного співіснування народів, попри всі суперечності, була своєрідним попередником сучасних ідей європейської інтеграції.

В історичній перспективі кінець імперії Габсбургів став не лише завершенням старого політичного порядку, а й початком нової доби. Ідея національного самовизначення, проголошена американським президентом Вудро Вільсоном, знайшла практичне втілення саме в Центральній Європі. Проте реалізація цієї ідеї не завжди принесла мир і стабільність. У багатьох випадках вона призвела до виникнення нових меншин, які відчували себе обділеними. Так створилася парадоксальна ситуація: імперія, що утримувала десятки народів разом, зникла, але її проблеми продовжили існувати в новій формі.

Кінець Габсбурзької монархії також показав, що політичні кордони ідентичності не завжди збігаються. У багатьох регіонах — як-от у Галичині,

Трансильванії чи Судетах — люди мали змішану культуру, кілька мов і складну систему лояльностей. Ці території стали ареною для боротьби ідеологій у міжвоєнний період, а згодом — і для конфліктів під час Другої світової війни.

З історичної відстані можна сказати, що імперія Габсбургів стала жертвою власної складності. Її намагання поєднати різні нації під спільною короною було водночас величним експериментом і джерелом постійної напруги. Її занепад завершив одну добу — добу великих монархій, і відкрив іншу — добу національних держав, які не завжди змогли забезпечити стабільність і мир.

Однак, попри свій кінець, ідея багатонаціональної співпраці, що існувала в імперії Габсбургів, не зникла. У сучасній Європі, де держави знову об'єднуються у наднаціональні структури, багато дослідників вбачають у досвіді Габсбурзької монархії певний історичний урок. Її історія нагадує, що жодна держава не може існувати без урахування культурної різноманітності, взаємоповаги і права народів на власну ідентичність. Таким чином, спадщина Габсбургів залишається важливим елементом європейської історичної пам'яті, яка допомагає зрозуміти сучасні процеси єднання й подолання кордонів.

Іван Зуляк (Тернопіль)

ЗАКОНДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ (1919– 1920 РР.)

Закон від 8 січня 1920 р. щодо соціального забезпечення, який вносив зміни до положень закону від 31 липня 1919 р., став одним із ключових нормативно-правових актів Другої Речі Посполитої, скерованих на стабілізацію соціально-економічного становища окремих категорій населення в умовах післявоєнної кризи. Документ передбачав надання надзвичайної надбавки до вартості життя цивільним службовцям, окремим категоріям державних працівників, а також членам їхніх родин. Прийняття цього закону зумовлювалося надзвичайною економічною ситуацією, спричиненою зтяжними воєнними діями, гіперінфляцією та нестабільністю фінансової системи новопосталої держави.

Відповідно до закону, уряд отримував повноваження, починаючи з 1 липня 1919 р. і до часу законодавчого врегулювання пенсій за вислугу років, здійснювати виплати спеціальної надбавки до вартості життя. Вона призначалася широкому колу осіб: цивільним службовцям у відставці, державним урядовцям, працівникам залізниць, учителям початкових, середніх та вищих навчальних закладів, їхнім вдовам і сиротам, а також священнослужителям у відставці. Допомога також поширювалася на осіб, які отримували грошові виплати у формі державних дарів, за умови, що вони мали громадянство Речі Посполитої.

Закон фіксував, що надзвичайна надбавка надавалася додатково до вже встановлених доплат у зв'язку з підвищенням цін та квартальних допомог, і виплачувалася щомісяця. Її розмір відповідав сумі пенсій, винагород удовам і сиротам або державних пожертвувальців, при цьому річні й квартальні допомоги до розрахунку не включалися. Виплата здійснювалася в річному обчисленні, що мало на меті забезпечити більшу стабільність бюджетного планування.

Особливу увагу приділено диференціації розмірів надбавок залежно від розміру основних прибутків. Для пенсіонерів, вдів і сиріт, які проживали на території Другої Речі Посполитої та мали право на допомогу через зростання вартості життя, встановлювалися чітко визначені відсоткові ставки надбавок.